

Maria Brykowska

Jerzy Adam Miłobędzki (1924-2003)

Profesor zwyczajny dr architekt Jerzy Adam Miłobędzki, wybitny uczony, badacz historii architektury i kultury w Środkowo-Wschodniej Europie, niezastąpiony nauczyciel akademicki Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, zmarł 6 grudnia 2003 roku. Wraz z Jego odejściem nauka polska poniosła ogromną stratę.

Urodzony 17 lipca 1924 r. w Warszawie, tamże ukończył na tajnych kompletach Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego (1942), a następnie rozpoczął studia również na tajnych zajęciach na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. W okresie powojennym kontynuował studia na Wydziale Architektury Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, a od 1947 roku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, zakończone uzyskaniem dyplomu mgra inż. architekta w 1949 roku.

Pracę dydaktyczną i naukową rozpoczął Adam Miłobędzki już podczas studiów w Krakowie jako asystent, a następnie w r. akad. 1947/48 zaczął pracować w Katedrze Architektury Polskiej Wydziału Architektury PW (od 1948 roku na stanowisku starszego asystenta), kierowanej przez profesora Jana Zachwatowicza, który był też promotorem jego rozprawy doktorskiej pt. „Dach polski łamany”

(1952). Po otrzymaniu nominacji na samodzielne stanowisko docenta w Zakładzie Architektury Polskiej w 1955 roku pełnił funkcję prodziekana Wydziału Architektury PW przez dwie kadencje; pracował na Politechnice Warszawskiej do 1971 roku, tj. do momentu politycznej zmiany struktury uczelni po wydarzeniach 1968 roku.

W 1971 roku Adam Miłobędzki rozpoczął z inicjatywy Profesora Jana Białostockiego pracę w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego, kierując Katedrą Historii Sztuki i Kultury (1973-1994); w 1974 roku uzyskał stopień naukowy profesora, a następnie w roku 1982 – profesora zwyczajnego. Wykładał też na uczelniach za granicą: na uniwersytecie w Sztokholmie (1969), w Seattle (University of Washington, Visiting Professor, 1980), w Londynie (Courtauld Institute, London University, 1984), w Manchester (Victoria University, 1984), w Norwich (University of East Anglia, 1985) i w Kent (Kent State University, Visiting Professor, 1985-86).

Po przejściu na emeryturę prowadził nadal seminaria dla studentów i doktorantów w Instytucie Historii Sztuki i na Wydziale Historycznym UW, a także wykłady na Międzywydziałowych Studiach Humanistycznych UW, w Wyższej Szkole Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku oraz aktywnie uczestniczył w wykładach od pierwszego kursu letniego w 1992 roku w College for New Europe prowadzonym przez International Cultural Center Cracow.

Tematyka i zakres wykładów Profesora były oryginalne i nowatorskie; wykładał (według własnych sformułowań Profesora): „historię architektury, sztuki i techniki oraz budownictwo drewniane w Polsce i Centralnej Europie i szerzej – europejski krajobraz kulturowy”, a w wykładach na uczelniach w USA – „historię architektury amerykańskiej”. Niezwykle odkrywcze były Jego wykłady na temat „metodologii i podstaw badawczych historii sztuki i architektury”, a w szcze-

gólności o „funkcjonalnej i formalnej typologii osadnictwa i architektury” w odniesieniu do „historii kultury w ujęciu antropologicznym”. Pod Jego kierunkiem powstało ponad 50 prac magisterskich i 8 doktorskich, a recenzował około 60 rozpraw doktorskich i habilitacyjnych.

Profesor Adam Miłobędzki był członkiem honorowym wielu towarzystw naukowych w Polsce i za granicą: Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Stowarzyszenia Architektów Polskich, Polskiego Komitetu Narodowego International Council on Monuments and Sites w Paryżu, Comite International de l'Histoire de l'Art, Society Antiquarians w Londynie oraz był członkiem Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Komitetu Nauk o Sztuce przy I Wydziale PAN, Komitetu Architektury i Urbanistyki przy IV Wydziale PAN i Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Brał czynny udział we wszystkich Międzynarodowych Kongresach Sztuki od 1965 roku (Budapeszt, Bolonia, Wiedeń, Grenada,

Strasbourg, Berlin) oraz licznych konferencjach i sympozjach zagranicznych (m.in.: Bloomington – 1982, Drezno – 1987, Antwerpia – 2000).

Nie sposób już dziś przedstawić dorobek naukowy Profesora (w liczbie blisko 200 publikacji), w zakresie historii architektury na ziemiach Rzeczypospolitej, jej związków ze sztuką włoską i zachodnioeuropejską i metodologię badań dziejów. Koncentrował się Profesor – (według Jego tekstu) na pięciu problemach: „późnym gotyku i renesan-

sie, środkowoeuropejskiej architekturze XVII-XVIII wieku, średniowiecznych i późnośredniowiecznych zamków i rezydencji wiejskiej w ich społeczno-kulturowym kontekście, wernakularnej architekturze z drewna i urbanistyce nowożytniej”. Do najważniejsze Jego dzieł należą: *Krótką nauka budownictwa Dworów, Pałaców, Zamków podług nieba i zwyczaju polskiego*, reedycja architektonicznego traktatu z 1659 roku (1957), syntetyczne opracowanie/podręcznik *Zarys dziejów architektury w Polsce* (1963 + 6 wydań), niezwykle zestaw katalogowy starannie wybranych informacji o około 3 500 zabytkach i ich geografii w *Atlasie zabytków architektury w Polsce* (wydany w trzech językach, 1964, współautor J. Z. Łoziński), monumentalne, nowatorskie dzieło *Architektura polska XVII wieku* (1980, nagrodzone Nagrodą Państwową I stopnia) oraz określające miejsce architektury w Polsce w dorobku europejskim, książka *Architektura ziem Polski. Rozdział europejskiego dziedzictwa* (1994, wersja polsko-angielska i polsko-niemiecka). Podsumowuje bądź koryguje swoje wcześniejsze przemyślenia w syntetycznej pracy: *Central-Eastern Europe: its Cultural Landscape and Architectural Coverage* (in: *Heritage Landscape*, Kraków 1993). Najważniejsze w Jego ostatnich pracach było szerokie ujęcie problemów historii architektury w kontekście zjawisk socjologicznych i kulturowych.

Tak szerokie zainteresowania Profesora i tematyka badań zarysowały się już w okresie Jego pracy w Zakładzie Architektury Polskiej WA PW. Jak sam wspominał, kiedy jako młody asystent porządkował przezrocza i zbiory pomiarów zabytków z okresu międzywojennego w ZAP, zapoznał się wówczas z pełnym materiałem zabytkowym – architektury i budownictwa w krajobrazie ziem polskich. Dzięki niezwyklej pamięci wzrokowej i intuicji badawczej, a przede wszystkim nowej metodzie – poszerzeniu dotąd wąskiej interpretacji problemów z historii architektury, wiedzę tę w przyszłości wykorzystał i rozwinął. Jednocześnie, w różnych artykułach analizował nie tylko fenomen międzywojennego Zakładu Architektury Polskiej, jako nowoczesnej placówki naukowo-badawczej, ale i „Oskara Sosnowskiego Świat Architektury”. Za swojego „mistrza i przyjaciela” z dawnego Zakładu uważał Bohdana Guerquina, podczas gdy wśród projektantów na Wydziale najbardziej cenił profesora Romualda Gutta. Przedkładał nad inne wartości prawość, kulturę i bezkompromisowość.

Adam Miłobędzki studiując materiały Zakładowe, odczytał w pracach Jerzego Raczyńskiego metodę badań zjawisk polskich łącznie z europejskimi; stąd zapewne pierwsze swoje badania naukowe poświęcił budownictwu drewnianemu (domy w Zakliczynie – 1947, Ciężkowicach – 1957, w lubelskim

Spotkanie towarzyskie podczas Jubileuszu Profesora Adama Miłobędzkiego na dziedzińcu Domu Architekta w Kazimierzu Dolnym. Fot. M. Brykowska, lipiec 1984

– 1952, temat pracy doktorskiej). Studiował przy tym plany katastralne, ale problemy urbanistyczne łączył ze studiami nad Renesansem; opublikował jako pierwszy oryginalne wnioski na temat modularnej siatki rozmierzenia miasta Zamościa (1953). Wynikiem pogłębionych studiów na temat włoskiej teorii architektury epoki Renesansu i praktyki w XVI-XVII wieku w Polsce, było opracowanie do druku i opatrzenie komentarzem – do dziś niezwykle aktualnej, ww. *Krótkiej nauki budowniczej...*

Pierwszą krótką syntezę na temat dziejów architektury Polsce wydał Profesor (jako współautor) już w 1958 roku; w związku z tym poszerzył swoje tematy badawcze o epokę baroku i zamki Zygmunta III (1960), ale podsumował swoje badania na temat architektury Warszawy dopiero w późniejszych publikacjach, m.in. w referacie: *Warszawa na Mazowszu. Warszawa – kraina wolności. Mazowsze – tajemniczy ogród środka Europy* (Kongres Architektury Polskiej, Gdańsk 1999).

Znaczące w Jego dorobku naukowym były badania zamków w Zbarażu (1956) i w Mokrsku Górnym (1958-1959), a szczególnie eksploatacja badawcza budowli, w oparciu o metody archeologiczne jak i analizę struktury i techniki murów *in situ*; Profesor udoskonalił i rozwinął metodę badań stosowanych wcześniej w ZAP przez Bohdana Guerquina, kierując badaniami zamków w pra-

cach Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW (Sandomierz –1959, Pińczów – 1960-1962, Ossolin – 1967) i poza Zespołem (Szydłów – 1980). Doświadczenia te prowadziły do sformułowania w przyszłości istotnych wniosków metodologicznych w rozdziale *Badania nad historią architektury* (1973), a w przypadku zamku w Sandomierzu nt. metody badań nad architekturą doby Romantyzmu.

Charakterystyczne dla pracy Jerzego Adama Miłobędzkiego na Wydziale Architektury było też zaangażowanie w prowadzenie zajęć dydaktycznych i stała aktualizacja tematów – ćwiczeń i wykładów z przedmiotu Architektura Polska, praktyk w terenie z inwentaryzacji zabytków oraz współpraca z ruchem naukowym studenckim (był opiekunem Koła Naukowego przy ZAP, 1951-1956). W ostatnich latach pracy na Wydziale Architektury PW koncentrował się na opracowaniu syntezy dziejów architektury oraz kształceniu młodych pracowników naukowo-dydaktycznych ZAP (był promotorem 3 prac doktorskich); angażował asystentów i studentów do pracy w badaniach *in situ*, przekazywał wiedzę na temat metody badań źródeł historycznych itp. Prowadził też w ZAP systematyzację materiałów ilustracyjnych (rysunków i fotografii) wykonanych przed wojną do książki zamierzonej przez Oskara Sosnowskiego pt. *Dzie-*

je budownictwa w Polsce; kierował przy tym wielką akcją uzupełnienia pomiarów w terenie. Z Wydziałem Architektury faktycznie nie zerwał kontaktu; wykładał na Studium Podyplomowym Badań Zabytków Architektury, recenzował prace habilitacyjne i doktorskie, promował profesorów; po reaktywowaniu Zakładu Architektury Polskiej w 1990 roku, Profesor nawiązał na Wydziale przyjacielskie relacje, uczestniczył w sesjach naukowych, dzielił się z nami swoją wiedzą m.in. na temat współczesnej architektury światowej (!), wprowadzał w swoje nowe przemyślenia i plany naukowe; był otwarty na nasze problemy, brał udział w spotkaniach w ZAP i różnych roczników swoich dawnych studentów. O tym, jak wielkim cieszył się autorytetem, świadczy uroczystość Jego Jubileuszu w Kazimierzu Dolnym (1984) i wydanie książki pt. *Podług nieba i zwyczaju polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Profesorowi Adamowi Miłobędzkiemu* (1988). Wraz z odejściem Profesora uczniowie i przyjaciele z ZAP i Wydziału Architektury PW – oraz z wielu innych środowisk naukowych i akademickich – ponieśli wielką, często osobistą stratę.

Na zakończenie, w nawiązaniu do tematyki piśmnia, w którym ma ukazać się niniejszy tekst, wspomnieć należy o problematyce konserwatorskiej w dorobku Profesora. Nie ma wątpliwości, że wszystkie prace naukowe Profesora stanowią naukową podstawę decyzji konserwatorskich. Ponadto, od 1948 roku Profesor stale udzielał konsultacji instytucjom zajmującym się ochroną zabytków i miejsc historycznych, jako ekspert w zakresie badań architektonicznych i problemów konserwatorskich, a także sam był autorem rysunków rekonstrukcji (Pińczów, zamek), dokumentacji historycznych, ekspertyz itp.; był członkiem Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Sztuki (gdzie wraz z Jerzym Z. Łozińskim opracował wykaz 100 zespołów i zabytków, najbardziej reprezentatyw-

nych dla architektury polskiej, co miało uzasadniać finansowanie prac konserwatorskich ze źródeł centralnych) i w Komisji Ochrony Zabytków przy Zarządzie Głównym SHS.

Dopiero jednak po roku 1990 mógł Adam Miłobędzki swobodnie przedstawić swoje krytyczne, głęboko przemyślane poglądy na temat konserwacji w Polsce. Profesor uważał, że najważniejszy jest w konserwacji zabytków – akt twórczy, wymagający wysokiej kultury osobistej i intuicji, a nie „polityka konserwatorska”; wysoko cenił prace konserwatora zabytków Stanisława Żaryna. W swoich poglądach i ocenach był bezkompromisowy. Mimo że niektóre szczegółowe sformułowania Profesora nie zyskały poparcia w środowisku konserwatorskim, to jednak ze względu na wagę poznawczą i metodologiczną wypowiedzi, warto przytoczyć pełny zapis bibliograficzny najważniejszych, ostatnich artykułów Adama Miłobędzkiego na temat konserwacji zabytków i „społeczno-politycznego podłoża ochrony zabytków”.

Wszak był i pozostał dla nas Profesor niekwestionowanym autorytetem naukowym i za to, że był z nami i za Jego wiedzę, którą nam przekazywał, winniśmy Mu wdzięczną pamięć.

Wybór prac Jerzego Adama Miłobędzkiego na temat konserwacji zabytków:

1. *Polska szkoła konserwatorska*, „Arka” 1994, nr 1 (49), s.131-141
2. *Ochrona zabytków w dzisiejszym świecie*. [w:] *Od świata granic do świata horyzontów*, pod red. J. Purchli, Kraków 2001, s. 323-327
3. „Polska szkoła konserwatorska” – mit i ideologia [wypowiedź na Kongresie Kultury Polskiej 2000], „Ochrona Zabytków”, 2001, nr 1, s.1-3
4. *Polska szkoła konserwacji?* [s. 19-22]; *Kazimierz Dolny – „małe polskie miasteczko”*, [s. 23-47] [w:] *Kazimierz odnowiony*, Warszawa 2003